

SAYI 12 • TEMMUZ 2020 • ISSN 2564 - 6354

düşünen şehir

12

ŞEHİR VE
KİTAP

6

İNSAN'IN
GELECEĞİ

182

ŞEHİRİN
İNSANI

KAYSERİ
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ
www.kayseri.bel.tr

HAÇLI MEKTUPLARINDAKİ ÖTEKİ

LÜTFİ SUNAR

Doç. Dr.
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Sosyoloji Bölümü

HAÇLI SEFERLERİ'Nİ KONUŞMAK

Pek çok meselede olduğu gibi Türk akademisinde ve entelektüel dünyasında Haçlı Seferleri ile ilgili çok konuşulur ama pek az şey üretilir. Popüler anlatılar hariç konuyla ilgili orijinal eserlerin tamamı neredeyse çeviridir. Hâlbuki tarih ve kimliği bu kadar net bir şekilde etkileyen ve günümüzdeki anlatıların da etrafında dönüp durduğu pek az olay vardır.

Haçlı Seferleri Avrupa'da yükselen İslam'a karşı verilmiş bir tepkidir. Daha önce dağınık kuvvetleri toparlayarak Müslümanların ilerleyişini durduran İmparator Şarلمان aslında yolu açmış, yöntemi göstermiştir. Daha sonra görünürde Kudüs'ü ele geçirmeyi amaçlayan seferler dünya tarihinde geri

dönülmez izler ve etkiler bırakmıştır. Seferler görünürdeki amaca kısa bir sürede ulaşmıştır ancak pek çok tarihsel olayda olduğu gibi niyetlenilmemiş sonuçlar daha belirleyici olmuştur. Öngörülemeyen etkilerin en önemlisi ise Avrupa'da etkileri 500 yıl boyunca mayalanan büyük bir dönüşüm olarak modernitenin zemininin kurulmasıdır. Bu dönüşümde en önemli nokta Avrupa'da İslam ve Müslümanlar ile ilgili bakışın ve anlayışın değişimidir. Önce tanımaya ve beslenmeye yönelen bu bakışın daha sonra ise tahakküm ve küçümsemeye dönüşmesini Haçlı Seferleri'nin ikircikli yapısı içinde keşfederiz. Bir taraftan savaşılan düşman olarak Müslümanlar, öte taraftan dünyanın kapılarını açan öğreticiler olmuştur.

Kudüs'ün Haçlılar tarafından alınması (15 Temmuz 1099) Graudon The Bridgeman Art Library

Haçlılarla ilgili pek çok resmî kayıt söz konusudur ve bunlar çeşitli açılardan ele alınmıştır. Bu kayıtlar arasında siyasi kayıtlar öne çıkmaktadır. Buna bağlı olarak da tartışmalarda makro siyasal meseleler daha çok dikkate alınır. Ancak bilinen resmî kayıt ve söylemlerin dışında kayda değer kaynakların başında günümüze kadar erişmiş olan mektuplar gelmektedir. Babalara, kardeşlere, eşlere, çocuklara, arkadaşlara ve değişik mevkideki kişilere yazılan bu mektuplar bu seferlere katılan kişilerin, daha sonra yorumlanmamış, sıcağı sıcağına olayın içindekilerin perspektifini yansıtması bakımından önem arz etmektedir.

Dönemin canlı tanıklığını yansıtan mektuplardan hareketle pek çok konu

ele alınabilir. Ancak bu mektupların en çarpıcı tarafı tarihsel bir karşılaşmayı resmetmeleridir. Haçlı Seferleri'nin en önemli etkisi Avrupa'nın İslam tecrübesine açılması, kapalı yapısının değişmesidir. Dolayısıyla bu mektuplarda öteki tasavvurunu izlemek bizim için de bu dönüşümü anlamak için önemli bir zemin hazırlayacaktır. Bu yazıda Haçlı mektupları üzerinden iki medeniyetin karşılaşma ve etkileşme sistematiği ele alınacaktır.

DOĞU-BATI AYRIMI: TARİHİN OLUŞTURUCU GÜCÜ

Günümüzde medeniyetleri birbirinden ayıran sınırlar üzerine çokça konuşuluyor. Zaman zaman suçlayıcı tonları artan bu konuşmaların ana

temasını Doğu ve Batı arasındaki ilişkilerin şekli oluşturuyor. Elbette ki tartışmaların odağında geçmişten gelen çözülmemiş birtakım sorunların olması son derece tabiidir. Doğu-Batı arasındaki ilişkilerin gerek tarihsel seyri gerek gelecekte alacağı şekil, kendini İslam'la kutsal savaşın kışkırtıcı çağrısına kaptırmış olan Papa'dan modernitenin biricikliğine iman etmiş liberal teorisyenlere, dünya egemenliğini elde etmek isteyen siyasetçilerden Batı'yı varlığına bir tehdit olarak gören Doğulu halk kitlelerine kadar herkesin üzerinde kafa yorduğu ortak tema olması şaşırtıcı değildir.

Tarihin uzun dönemleri üzerine kafa yoran medeniyet tarihçileri oluşan birikimlerin geleceğimizi belirlemede

neredeşye kader rolü oynadığını belir-
tirler.¹ Böylece Doğu ile Batı'nın tarih
boyunca girdiği ilişkiler bugünü anlamak
açısından bizi yakından ilgilendirmektedir.
Ne var ki bu anlama çabası bizi uzun
dönemler boyunca gelgitlerle yaşanan
bir ilişkinin zaten sorunlu olan tarihi
ile karşı karşıya getirir. Zira karşılıklı

tarihi anlamak gerekir. Özellikle bugün
sahip olduğumuz kimliğin bu tarihsel
süreçte şekillendiğini düşündüğümüzde
bu kaçınılmaz gözüküyor.

Doğu ile Batı arasına konan ayırım-
ların ne kadar tarihsel ne kadar özsel
oldukları sanırım şarkiyatçılıkla ilintili
çalışmaların, bizzat şarkiyatçı metinlerde

kültürel ve kimliğe dair de bir önemi
vardır. Zira Batılı kimliğin karşıt imgesi
olarak Doğu, Avrupa düşüncesi, kimliği,
deneyiminin oluşmasında önemli bir
konuma sahiptir. Fakat burada hemen
bir soru belirlemektedir: Eğer böyleleri
bir karşıtlık bilinen tarihin başından
beri oluşmuş ya da oluşturulmuş ise
-ister doğal alanın, ister kültürel alanın
bir parçası olsun- o zaman Doğu-Batı
karşıtlığı nasıl sorunsallaştırılabilir?

SINIR FIKRİ: COĞRAFYAYI AÇAN AYRIM

Öncelikle Doğu ve Batı salt bir coğ-
rafi tanım değildir; tarihsel olarak bir
kimliğe tekabül ederler. Her ikisinin
de sembolleşmiş coğrafyaları olmasına
rağmen Doğu'yu ve Batı'yı belirleyen
daha çok bir sınırın varlığıdır. Dolayısıyla
iki taraf da değişen sınırlar etrafında
sürekli bir mücadeleyle şekillenmektedir.
Burada sınırların sürekliliğinden ziyade
bir sınırın varlığı fikrinin sürekliliğini
gözlemlemek mümkündür. Böylece
aslında Doğu ve Batı bir sınır fikri
çerçevesinde oluşan belirli ayrımlar
üzerinden tanımlanmaktadır. Sınır
fikri bir oluşumun kendini tanımlama-
ması ve varlığını devam ettirmesi
açısından hayati olduğu için sınırın
iki yakasının dikotomik bir şekilde
tanımlanagelmesi söz konusudur.
Bütün kültürel kimliklerin bir öteki
üzerinden şekillenmesi bu sınırın işlevsel
kılmaktadır. Sınırın varlığı kültürün
kendiliğini belirleyen parametrelerin
varlığı anlamına gelmektedir.

Fakat bu sınır sabit bir hat olmaktan
ziyade kilit noktalara sahip hareketli
bir işlevsellikle tanımlanagelmiştir.
Batı'nın Doğu'nun tamamı ile girdiği
bir sınır ilişkisi mevcut değildir. Bu
bağlamda Batı için Doğu içerisinde
de değişik bölgelerin değişik anlam
kümeleri mevcuttur. Yüzyıllar boyunca
Batılı için Doğu İslam ile özdeş tutul-
muştur. Bunu şarkiyatçılığın devasa
literatüründe İslam'ın kapladığı yeri
göz önünde bulundurarak da çok açık

Peter Hermit'in İlk Haçlı Seferi Vaazı

fetihler ve yeniden fetihlerle şekillenen
bu tarihî alan özel bir duygu yükünü
de beraberinde taşır. Bugünü anlamak
ve yorumlamak adına varoluşlar ve
yok oluşlar, yükselişler ve düşüşler,
karşılıklı hâkimiyetler ile bezenen bir

olduğu gibi odağını oluşturmaktadır.
Zira şarkiyatçılığın evvela bir Doğu
tanımı olduğu düşünülmektedir. Bu
Doğu tanımının, aslında bizzat var
olanı ne kadar karşıladığı ve karşıla-
yamıyorsa niçin böyle bir tekabüliyet-
sizliğin ortaya çıktığı ise tartışmalıdır.
Said'in belirttiği gibi "şark, Avrupa'nın
sadece komşusu değil" Aynı zamanda
"en büyük, en zengin, en eski sömür-
gelerinin mekânı, uygarlıklarının ve
dillerinin kaynağı, kültürel rakibi, en
derin, en sık yenilenen öteki imgelerinin
birdir" (Said 1995:11-12) Böylece
aslında Doğu'nun tanımlanmasının
Batı için stratejik öneminin yanı sıra

1 Medeniyetlerin tarihinin oluşturduğu birikimlerin
neredeşye bir kader biçimini alması konusunda
kafa yoran Fransız tarihçi Braudel bu durumu
şöyle anlatmaktadır: "Uygarlıklar süreklilikler-
dir, bitmez tükenmez tarihsel sürekliliklerdir.
Uygarlık böylece uzun tarihin en uzunudur"
(Braudel 2001:67). Bu ikilem daha isimlerden
başlayarak kültürü şekillendirmektedir: Asya,
Asur dilinde "Doğu ülkesi" anlamına gelmek-
tedir. Asya ve Avrupa kelimeleri Babil şehrinin
her iki kısmını ifade eden *asu* (doğu), *ereb* (batı)
sözlerinden türemiştir.

Kudüs'e Giren Haçlılar

bir biçimde görebiliriz. Tarihin ilk günlerinden beri Batı'nın rakibi, ona şeklini veren Doğu'nun bu parçasıdır. Daha sonra bu bölgenin Yakın Doğu olarak adlandırılmasında da böylesi bir bilinç kendisini gösterir.

İslam coğrafyası Batı'nın yakınında yer alarak onun kimliğini belirlemede önemli bir konuma sahiptir. Dolayısıyla Batı'da Yakın Doğu deneyiminden, Uzak Doğu deneyimi işe karıştırılmaksızın söz edilebilmektedir. Zira Uzak Doğu onun için yüzyıllar boyunca Yakın Doğu'nun katkısı olmaksızın ele alınamayacak, tanınamayacak bir alandır. Yüzyıllar

boyunca Batı için Uzak Doğu suskun ıraklığı ve yabancılığı temsil ederken Yakın Doğu bir hasımdı. Dolayısıyla kültürel olarak İslam ile olan tarih Batı'nın kimliğini belirlemiştir. Güç ilişkisi ve egemenlik mücadelesinde de İslam Batı'nın hemen yanındadır. Hatta İber yarımadası ve Sicilya deneyimlerinde olduğu gibi yüzyıllar boyunca onun ayrılmaz bir parçasıdır.

Aynı zamanda bu jeopolitik yakınlığı ve çatışmayı destekler mahiyette her iki tarafın kültürel kodları da çakışmakta ve çatışmaktadır. Sıcak bir sınırın arkasında her iki taraf da ortak coğrafya ve

idealleri paylaşmaktadır. Her iki kültürü oluşturan tarihsel, dinsel ve kültürel kodların benzerliğinden ortaya çıkan evrensel bir hâkimiyet teması vardır. Örneğin Müslüman toplumlar kendi dünya görüşünü kurarken Helenistik ve Roma mirasından faydalanmıştır. Bu, her iki tarafın aynı şeye talip olması, çatışan çıkarları ortaya çıkarmaktadır. Bütün bunlara ek olarak sömürgeciliğin oluşturduğu çatışma ortamını da hesaba katmak gerekmektedir. Modern sömürgecilikte Batı'nın Müslüman toplumlar üzerinde hâkimiyet kurması veya kurduğu hâkimiyeti devam ettirmesi hep sorunlu olmuştur. Zira Avrupa karşısında Müslüman Doğu, yalnızca siyasi ve askerî alanda değil aynı zamanda düşünsel ve iktisadi düzlemde de önemli bir direniş göstermiştir. Bu sebeple Avrupa uygarlığı karşısında İslam, şarkiyatçı çalışmalarda ötekinin ideal bir örneğini temsil etmiştir. Bu günümüzde de pek çok düzlemde devam etmektedir. Hatta bu "kusursuz öteki" kültürel kodlara öylesine işlemiştir ki toplumsal ve siyasal çözümlenelerde, İslam meselenin bir yerinden konuya dâhil olmakta ve çözümlenmede Avrupa değerlerinin ve yaşam biçiminin mükemmelliğini örneklemeye bir öteki rolünü üstlenmektedir.²

HRİSTİYAN AVRUPA: YENİ DÜŞMAN VE HAÇLILIK RUHU

Antik dönemde Batı için Doğu barbar Perslilerle özdeşken, Roma'nın dağılması sonrasında Avrupa'ya kimliğini veren temel unsur Hristiyanlıktır. İlk bakışta salt dinsel bir kimlik gibi görünse de Hristiyanlığın Avrupa'daki birleştirici konumu Doğu'dan yükselen İslam'ın siyasi ve askerî tehdidi ile yakından alakalıdır. Roma'nın ve Hristiyanlığın

2 Modern sosyal teoride İslam'ın ve Doğu'nun nasıl bir kurucu rol üstlendiğini şu iki çalışmamda detaylı bir biçimde tartıştım: Marx ve Weber'de Doğu Toplumlari (Sunar 2012) ve Alexis de Tocqueville: Modern Çağın Çelişkileri Karşısında Bir Düşünür (Sunar 2019).

kadim coğrafyasında hızlı bir biçimde yayılan Müslümanlık ve müesseselaşan Müslüman imparatorluğu kısa bir sürede Batı'dan (İspanya) ve Güney'den (Sicilya) Avrupa kapılarına dayanmıştır. Char-

papalığın koruyucusu olarak ortaya çıkan Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun siyaseti etrafında şekillenmiştir. Bu tabir İmparator Şarlman'ın "Avrupa'nın babası, koruyucusu" olarak

(1989) *İslam Avrupa'da* isimli kitabında Avrupa kültürüne İslam'ın etkisini ve Avrupa kültüründeki İslam etkilerini ele almakta ve İslam'ın hemen hemen her bakımdan Avrupa kültürünün temel şekillendiricilerinden birisi olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat benzeri eserler içerisinde en etkileyicisi Avrupa dil ve kültüründe Doğu etkisini detaylı örnekleriyle gösteren Erdmute Heller'in *Arabeskler ve Tılsımlar* isimli eseridir. Bu eserde Orta Çağ Avrupa'sında gündelik hayatın nasıl Doğu toplumları tarafından etkilendiğini göstermektedir. Zira hemen hemen bütün ürünler Doğu'dan gelmektedir. Devasa ticari açıklar bulunmaktadır ve bunu tamamlar bir biçimde devasa siyasal ve askerî açıklar da mevcuttur. Bunun yanı sıra Avrupa'nın Doğu'ya vereceği herhangi bir şey bulunmamaktadır. Hobson (2007) bu konu etrafında detaylı incelemeler yapmakta ve Doğu'nun bu dönemdeki canlılığını ve üstünlüğünü bütün detaylarıyla karşılaştırmalı bir biçimde ele almaktadır. Onun incelemesinin en çarpıcı yanı tarih yazımındaki Avrupa merkeziliğin Doğu'nun pek aşikâr olan üstünlüğünün dahi erken Rönesans ve erken Avrupa gelişmesi söylemleri etrafında nasıl belirsizleştirildiğini ele almasıdır.

Bu orantısız üstünlük elbette Doğu'nun Batılı muhayyilede canlandırılmasına da yansımıştır. Özel olarak bu dönemde bir korunma içgüdü ile Avrupa toplumunun ideolojik bütünlüğünü sağlamak amacıyla kilisenin bilinçli propagandası sayesinde Avrupa'da Doğu insan dışı mahlukların, putperestlerin, insan eti yiyen insanı canavarların yaşadığı bir coğrafya olarak resmedilmiştir. Bunun en önemli yansımalarından birisi Dante'nin *İlahi Komedya*'sındaki tasvirlerdir. Özellikle İslam'ın sınırsız cinselliğe izin veren sapık bir din olduğu ve onun Hristiyanlıktan bir sapmayı temsil ettiği düşüncesi Batı'da yaygın kanaatleri oluşturmaktadır. Bu propaganda halk

11. Yüzyılda Kudüs'ün Ele Geçirilmesini Anlatan Bir Resim

lemagne ve *Muhammed* isimli eserinde Henri Pirenne (2008) İslam baskısının Roma sonrasında Avrupa'yı kuran en önemli unsur olduğuna dikkat çeker. Bu tarihlerden itibaren Avrupa'nın kimliği İslam ile ilişkili olarak kurulmuştur. Bu ilişki bazen Haçlı Seferleri veya modern sömürgecilik gibi dramatik çatışmalara dayansa da genel olarak bir karşılıklı etkileşimi bünyesinde barındırır. Fernand Braudel'in belirttiği gibi Akdeniz'in kadim unsurları birbirinden öğrenerek kendisine tarihte yer açmıştır.

Avrupa'nın ortaçağlardaki kimliğinin ve kilise etrafındaki birliğinin şekillenmesinde şüphesiz Müslüman imparatorluğunun hızlı bir şekilde yayılmasına verilen tepkiler belirleyicidir. Bugünkü anlamıyla bir bütünlüğü temsil eden Avrupa kavramı Arapların İspanya'yı fethi neticesinde Batı'da

ifade edilmesine çok şey borçludur. Serazenler (Araplar, Müslümanlar) Karolenj Avrupa'nın ortaya çıkmasına sebep olup Orta Çağ birliğini oluşturmuştur. Osmanlı Türkleri de modern Avrupa kimliğinin oluşumunu sağlamıştır. Özellikle Endülüs'te Araplara, Doğu Akdeniz'de Osmanlı'ya karşı birleşme ihtiyacı Avrupa için kurucu bir temel olmuştur. Avrupa fikrinin Antik Yunan'dan itibaren bir "öteki"leştirme etrafında kurulduğu artık neredeyse yerleşmiş bir görüştür.

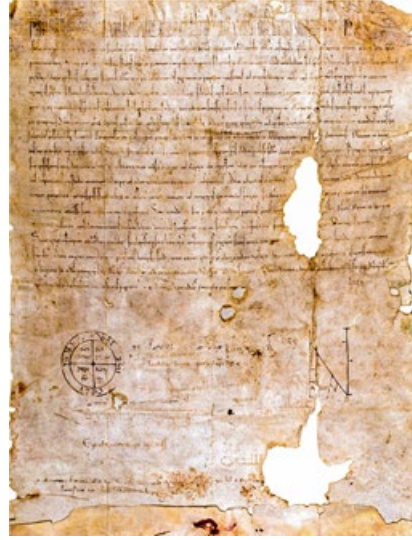
Bu dönemde Doğu toplumlarının hemen hemen her alandaki canlılığına karşın Batı toplumları durağanlık içerisindeydi. Richard Southern'in (2001) gösterdiği gibi İslam'ın Endülüs üzerinden Batı üzerinde tesis etmiş olduğu güçlü baskı Orta Çağ'da Batı'da Doğu algısını derinden etkilemiştir. Yine aynı şekilde Montgomery Watt da

nezdinde kendisine bir yer bulabilse de Doğu'nun gücünün farkında olan Batılılarda buna ters bir muhayyile de her şeyin mümkün olduğu büyüklü Doğu hayali, *Binbir Gece Masalları*'ndan daha masalsi- kendini göstermiştir.³ Böylece her iki durumda da Doğu'nun sağlıklı bir analizinin yapılamamış olduğunu görüyoruz. Bu dönemde geliştirilen saçma ve gerçek dışı hayallerin önemi daha sonrasında oryantalizmin imgeleminde üstü örtük bir şekilde kendisine yer edinmiştir.

Avrupa'nın idealinin kuruluşunda Haçlı Seferleri'nin önemli bir payı bulunmaktadır. Haçlı Seferleri'nin temeli imparator Şarlman'ın Endülüs'e karşı seferleri ile atılmıştır. Şarlman'ın kurduğu Karolenj birliği aynı zamanda Avrupa'nın Hristiyanlaştırılmasında da önemli roller oynamıştır. Böylece Hristiyanlık bir taraftan kadim coğrafyasını kaybederken öte taraftan da Avrupa'da yerleşmektedir. Bunun arkasında İslam'a karşı oluşturulan birleşme fikri de bulunur. Ancak feodal ve parçalı bir Avrupa'nın papalık tarafından oluşturulan gevşek kültürel birliğinin sıkı örgütlenmiş Müslüman imparatorluğuna üstün gelmesi imkansızdır. Dolayısıyla zamanla bu dağınıklığı aşmak üzere papalığın bir siyasal birlik oluşturma çabası Haçlı Seferleri ile neticelenmiştir. Feodal Avrupa'nın parçalı etnik ve siyasal yapısı ancak böyle büyük çaplı bir seferberlikle aşılabildi.

Batı'da Karolenj İmparatorluğu ile yakalanan nispi bütünlük, Hristiyanlığın Batı'nın merkez coğrafyasında yayılması, yine bu dönemde Roma'yı yıkan halkların Hristiyanlaşması İslami Doğu'ya bir cevap verme isteğini ortaya çıkarmıştır. Bunun için o dönemin birleştirici unsuru papalığın önderliğinde

Haçlı Seferleri düzenlenmiş fakat bu seferlerden sonuç alınamamış, neticesinde Doğu'nun çok etkin bir şekilde hâkimiyeti başlamıştır. Bu seferler ile Doğu'daki pek çok yenilik Batı'ya aktarılmıştır. Böylece Batı'nın kendi içine kapanıklığı gittikçe daha fazla

Pie Postulatio Voluntatis, Papa II. Paschal'in çıkardığı resmi papalık fetvası 1113

aşılmaya başlanmıştır. "Haçlı Seferleri aynı zamanda iki uygarlık arasında belli bir düzeyde ilişki kurulmasına, toplumlarının birbirlerini tanımalarına da vesile olmuştur" (Bulut 2002:49).

MEKTUPLARIN TANIKLIĞI

Haçlılarla ilgili bilinen resmi kayıt ve söylemlerin dışında en kayda değer kaynakların başında günümüze kadar erişmiş olan mektuplar gelmektedir. Olayların içinden birincil tanıklıkla yazılan bu metinler seferlere katılanların günlük hayatlarını, karşılaşmalarını ve algılarını iyi bir biçimde yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir. Fazlaca yorumlanmamış bu tanıklıklar aslında olayların başka bir resmini bize sunar.

Yüzyıllar boyunca elden ele dolaşan veya kurumların arşivlerinde

gizli kalan bu mektuplar 19. yüzyılın ortalarından itibaren dikkat çekmeye başlamıştır. Bu mektupların dikkate değer bir kısmı Roger de Hoveden'in 1181'den 1201 yılları arasında kaleme aldığı *Annals of English History* isimli metinde korunmuş ve günümüze aktarılmıştır. Bu metin on dokuzuncu yüzyılın ortasında yeniden basılırken Haçlı Seferleri söyleminin yeniden üretilmesinde ve Avrupa kimliğinin kurgulanmasında yeniden güçlü bir rol oynamıştır (Hoveden 1853). Bir başka İngiliz kronikçisi Wendover'lı Roger da 1200'lerde kaleme aldığı *Flowers of History* isimli eserinde mektuplara sıklıkla yer verir. Bu eser de on dokuzuncu yüzyılın ortasında yeniden neşredilmiş ve Haçlı Seferleri'nin bir kimlik unsuruna dönüşmesine epey katkı sağlamıştır (Wendover 1849). Ayrıca Matthew Paris'in *English History from the Year 1235 to 1273* isimli kitabında da bu mektuplardan epeyce vardır. 19. yüzyılın ortasında keşfedilip transkribize edilen ve daha sonra defaatle basılan bu kitap Haçlı Seferleri'nin artık bir bozguna döndüğü dönemin görünümünü en canlı bir şekilde resmeden eserdir (Paris 1852). Öte yandan çok sayıda mektup Joseph François Michaud'un 18. yüzyılda kaleme aldığı *History of the Crusades* isimli eserinin III. cildinin ekinde yayımlanmıştır. Bu eser de 1850'lerde yayımlanmış ve dolaşıma sokulmuştur (bk. Michaud 2018). Dana Carleton Munro (1902)1890'larda çeşitli kaynaklardan derlediği bu mektupları *Letters of the Crusaders* isimli bir kitapta yayımlamıştır. Son olarak Malcolm Barber ve Keith Bate (2013) çok sayıda mektubu *Letters from the East: Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries* isimli eserlerinde bir araya getirmişlerdir. Bu yazıda daha çok son ikisinde yer alan mektuplar değerlendirilmektedir.

Bu mektuplarda olayın içinde olan kişilerin meseleye bakışını görmek mümkündür. Önemli ortaçağ tarihçi-

3 Doğu'nun hemen hemen her dönemde büyüklü hazlar dünyası olarak tasviri devam edegelmiştir. Çoğu kez bir gerçekliğe sahip olmayan harem hikâyeleri bunun en temel yansımalarından biridir.

Varka'nın ordusu, sancaktar ve davulcularla

lerinden Richard Southern'in belirttiği gibi bu mektuplar bir kişinin gözünden meseleleri yansıtmaları bakımından tek taraflıdır. Bu bir sorun gibi gözükebilir. Ancak Haçlı Seferleri gibi ileri düzeyde yapılandırılmış bir tarihsel olay için bu tür mantıksal olarak yapılandırılmamış bu metinler meseleyi farklı bir şekilde ele almak imkânı oluşturmaktadır. Bu mektupları derleyen Munro'nun (1902) dile getirdiği gibi "Haçlıların tarihinde paha biçilmez bir önemi haiz olan bu mektupları günümüzün harp bültenlerinin yerini tutmaktadırlar". Bu mektuplar aslında Haçlılara dair elimizdeki birincil deliller arasında en kıymetli olanlardır. Latin dünyası ile Müslüman dünyası arasında para, mal ve bilgi akışının çok fazla olmadığı bir dönemde bu mektuplar geride kalanlara içinde bulunulan şartları tasvir etmek ve "öteki"ni göstermesi bakımından Haçlı Seferleri'nin gerçek gündemini daha açık bir biçimde göstermektedir.

Mektupları yazanlar duygularını betimlemekte, meselelerin kendileri üzerlerindeki etkilerinden bahsetmekte,

geride kalanlara yapılacak işlerle ilgili talimatlar göndermekte, idarecilerle, piskoposlarla, kiliselerle dayanışma ve dostluk yazışmaları yapmakta, mütemadiyen geriden destek gönderilmesini kendilerinin yalnız bırakılmamasını talep etmekte, cesaret aşılarda, askerleri övmektedirler. Ancak bu mektuplarda daha kıymetli bir şey daha vardır: Yüzyıllardır ötekileştirilen, düşmanlaştırılan "kafir" ve "putperest" din düşmanları, yani Müslümanlar hakkında bilgiler ve bakış açıları tüm çıplaklığıyla görünmektedir.

Ancak bu mektuplara dair önemli bir kısıt mevcuttur. Mektupların çok büyük bir kısmı dönemin okuma yazmayı öğrenme bahtiyarlığına erişmiş (veya böyle bir hizmet alabilecek) asilleri ve kilise mensuplarına aittir. Zira sıradan askerler ne mektup yazabilecek durumdadırlar ne de onların mektuplarını okuyabilecek birileri vardır. Ayrıca bu kişiler mektup yazmış dahi olsalar bu mektupların saklanması ve günümüze erişmesi ihtimali çok zayıftır. Dolayısıyla bu mektuplarda yansıtılan

fikir ve imgelerin İslam üzerine savaşta faydalanan, toplumun belirli bir kesimine ait olduğunu unutmadan okumak gerekir.

Yazarlar meseleleri olduğu anda veya hemen peşinden anlatmakta oldukları için tartışılan konuların farklı boyutlarını görmemiz mümkün. Mektuplarda dönemin şartları tasvir edilmekte, karşılaşmalar anlatılmakta, duygular (çaresizlikler, heyecanlar, korkular vb.) sergilenmekte ve İslam ile Avrupa'nın ikinci büyük karşılaşmasına şahitlik edilmektedir.

Bu karşılaşma içinde mektuplarda iki taraf farklı biçimlerde tasvir edilmektedir: Bir tarafta günahkâr, tanrının düşmanı olan puta tapıcılar ve Hristiyan kanına susamış azgın imansızlar olarak tanımlanan Müslümanlar; diğer tarafta da tanrının ordusu, İsrail'in yurdunun koruyucusu, fedakâr, göğsü imanla dolu, korkusuz haçlı ordusu anlatılmaktadır. Ancak zaman geçtikçe yazarlar başlardaki muzaffer ve kararlı ifadeleri bırakıp ilgisizlik ve yenilgiden şikâyetlenmeye başlıyorlar. Zamanla

yenilgi haberleri ve kendi içlerinde birbirleriyle çatışma daha fazla yer kaplamaya başlıyor.

Bir tarafta imanları uğruna savaşan Haçlılar diğer taraftan da “imansız din düşmanları” olunca ciddi bir kahramanlık edebiyatının ortaya çıkması kaçınılmaz hâle gelmektedir. Sayfalar boyunca cesaret ve şecaat gösteren Hristiyan askerler, türlü zorluklara katlanan müminler anlatılırken öteki tarafta kaçak güreşen korkak ve kurnaz bir grup olarak Müslümanlar resmedilmektedir. Hatta Daimbert, Godfrey ve Raymond 1099’da Papa’ya yazdıkları bir mektupta savaştaki zorlukları uzun uzun anlattıktan sonra “tüm kainat ve hayvanat bizimle birlikte savaşmaktaydı” demektedir (Barber ve

önünde aylarca bekleyip birbirine giren bir ordu bulunmaktadır karşımızda.

Mektuplarda özellikle Türklerin silah ve at kullanmadaki becerisine, ok kullanmadaki ustalığına ve savaş taktiklerine dair de çok sayıda ipucu bulunmaktadır. Bilindiği üzere İznik Körfezi’nden karaya çıkan Alman Haçlı kuvvetleri Anadolu’da Selçukluların direnişi ile karşılaşmıştır. Ancak sayısal eşitsizlikten ötürü Selçuklular bu savaşı ani baskın ve vur-kaç taktığı ile yürütmüştür. Başlangıçta mektuplarda bu durum Türklerin korkaklığı olarak nitelenirken sonrasında bunun bir taktik olduğu anlaşılmış ve Haçlılar da olabildiğince Türklerle temas etmeden Suriye’ye intikal etmeye çalışmışlardır. Bu süreçte Haçlıların askeri taktikleri

arasında daha kanlı dönemler muhtemelen vardır ama bu kadar uzun süren ve bu kadar organize bir kin ve nefret dalgası çok bulunmaz. Zira Haçlı Seferleri dini bir fanatizmden beslendiği kadar Avrupa’daki sosyal realitelere de uygun bir şiddet dalgasıdır. Papa Urban mektupları Hristiyan askerleri kesin bir zafer için her türlü şiddeti kullanmaya teşvik eden ifadelerle doludur. Ona gelen mektuplar da adanmış katiller ordusunun cürüm tabloları ile doludur. Papa öldürme ve kıyım emirlerinin hayata geçirilmesinden mutlu, kendinden geçmiş kutsama ifadeleri dolu mektuplar yollar (Tyerman 2009:72-3). Mesela Ribemont’lu Anselm’in Temmuz 1098’de Antakya Başpiskoposu Rheims’a yazdığı mektup Haçlıların Selçuklu

Erkek kılığına giren Gülşah (sağda), aşığı Varka (ortada) ve rakibi Rabi'nin at üstünde dövüşünü seyrediyor. Gülşah ile Varka hikayesi bambaşka bir Haçlı Seferi resmi sunar.

Bate 2013:33-37). Ancak tabii aslında durumun tam da böyle olmadığını yine aynı mektuptan takip etmekteyiz. Arkadaşlarının etini yiyecek kadar aç kalan, yollarda kaybolan, bir kalenin

de öğrendiğini ve bir süre sonra bölgedeki kuşatma ve savaş taktiklerini uygulamaya başladıklarını görmekteyiz.

Haçlılar geçtikleri coğrafyalardaki siyasi ve toplumsal yapılar için büyük bir yıkım getirmiştir. Tarihin sayfaları

beyleri arasındaki bölünmüşlüğü hızlı bir şekilde kavradıklarını ve bunu yerli halkı terörize etmek için kullandıklarını gösteriyor (Peters 1998:289-91).

Haçlı Seferleri sırasında karşılaşma sadece Müslümanlar ile Haçlılar ara-

sında gerçekleşmez, aynı zamanda doğu Hristiyanları ile de yeniden bir karşılaşma söz konusudur. Bu hususta İstanbul'un bir süreliğine ele geçirilmesi ve burada bir Latin krallığının kurulması da dâhil olmak üzere pek çok tarihî hadise bilinmektedir. Mektuplardan izlediğimiz kadarıyla 1. ve 2. seferler sırasında Doğu Hristiyanları bu seferleri olumlu karşılamış ve yardım etmişlerdir. Bu yardımların başında bölge hakkında bilgi vermek, düşmanı tanıtmak ve savaş taktiklerini öğretmek gibi lojistik destekler gelmektedir. Seferlerin başlangıcında görülen yardımlar sıklıkla dile getirilmekte, Hristiyanlar kutsal bir dava etrafında birleştiğinde vaat edilen dünya egemenliğinin geleceği ilan edilmektedir. Alman İmparatoru Bizans İmparatoru'nun verdiği tavsiyelere uyararak ordusunu sağlıklı bir biçimde güneye indirir, hatta onun sarayında on günlük bir tedavi alır. Ancak zaman geçtikçe bu tavır değişecektir. Özellikle bölgede egemenliği elde eden Haçlıların Avrupa'dakine benzer bir feodaliteyi Suriye ve Lübnan'da kurmaya çalışmaları, zamanla bir istilacı kuvvet gibi davranmaları, profesyonel savaşçı tarikat şövalyelerinin diğer Hristiyan topluluklara baskı yapması gibi nedenlerle başlangıçta aldıkları bu desteği kaybetmeye başladıklarını görmekteyiz. Mesela ordusu büyük bir hezimet ve moralsizlik yaşayan III. Conrad'ın 1148 tarihli iki mektubu bu hususta bize yeterli ipucu vermektedir. Bu mektuplarda Conrad Doğu kilisesine ağır ithamlar yönelmektedir.

“Gözyaşlarının, kederin ve acının nedenleri bize göre sabittir. Bir atasözü diyor ki: ‘Keder olduğunda, aynı zamanda dil ve el vardır.’ Her gün Hristiyanların ölümleri ve acılarına şahitlik etmekteyiz. Ancak Doğu'daki kilise bizim bu acımızın çok uzağında. İsrâf içinde bize bozgundan daha beter bir şekilde işkence etmekte, ölümden daha acı ızdırap içinde bir yaşam sürmemize neden olmaktadır. Bunu görünce biz

Papa Urban II, 1095 Clermont Konseyi'nde ilk Haçlı Seferi'ne çağrı yapıyor. Elle boyanmış gravür

tamamen ölmek istiyoruz. Burada ne bize karşı kalbi dönen biri ne de yardım etmek için elini uzatan başkaları var. Ama sözü daha fazla uzatmaksızın şunu söylemeliyim; burada bizimle birlikte olan pek az Hristiyanlara merhamet diye haykırıyorum. Tanrı'nın yardımı bizi ve Doğu'da Tanrı'nın kilisesini kurtarmak için yeterli.” (Barber ve Bate 2013:48)

1189'da I. Frederick, Avusturya Kralı Leopold'a yazdığı mektupta da kendisini tanrının hayırlı bir hizmetkârı olarak tanıttıktan sonra Bizans imparatorunu “şehrin” onurunu zedeleyen biri olarak tanımlar ve Hristiyanlığı kirlettiğini ileri sürer (Munro 1902:19-20). Zira ona göre Bizans İmparatoru kendi çıkarlarını korumak amacıyla “kutsal ismin kirleticisi ve yıkıcısı” Selahattin ile İsa aleyhine bir işbirliği yapmıştır. Bu işbirliği Frederick'e göre Bizans imparatorlarının daha önce yaptıklarına kıyasla daha büyük bir nefreti gerektirmektedir. Zira “birinci seferde Alexius şüpheli ve nefretlidir; Manuel ikincisinin başarısızlığı için suçlanmıştır; ama şimdi üçüncüsünde Doğu'nun imparatoruna atfedilen çok sayıda iğrençlik vardır. Bir yıl içinde, Konstantinopolis'e bir yüzyıldan fazla zamandır birikmiş olan nefret boca edilecektir.”

1170'lere gelindiğinde ise artık bağlar iyice kopmuştur. Selahattin'in ordusunu tasvir eden bir mektupta kızgınlıkla bu orduda bazı Hristiyanların da olduğunu söyler bir mektup

yazarı. Yine savaşlar kaybedildikçe doğu Hristiyanlarına lanetler okunmaya ve bunların İsa'ya ihanet edenler olduğu söylenmeye başlanır.

Zamanla Müslüman topluluklar kendisini toparlar, siyasal yapılar arasındaki ihtilaflar azalır ve Haçlıların taktikleri çözülür. Böylece Haçlıların varlığı tehdit altına girer. 1200'lerden sonra ise artık başlangıçtaki heyecan gitmiştir. Doğu'dan giden mektuplar eski ilgiyi toplamaya çalışmakta, yardıma çağırmakta ve yeni Haçlı Seferleri'ni başlatmak üzere çaresizce çırpınmaktadırlar. Çoğunlukla Doğu'daki Haçlıların kalıntıları olan şövalye rahipler tarafından kaleme alınan bu mektuplarda özellikle dinî duyguların çok fazla kullanıldığını görmekteyiz. Ancak bekledikleri yardım ne içeriden ne de dışarıdan gelecektir. Suriye'den başlayarak Doğu'nun toprakları bir kez daha uzunca bir süre Müslümanların egemenliğine girecek ve hatta ileri bir adımla İslam Balkanlar'dan ikinci bir kanalla Avrupa'ya girecektir.

Mektupların yazarları ilk defa gördükleri nesnelere, olayları ve mekânları dinî bir sefere çıkan fanatikler olarak ilk bakışta çoğunlukla yargılamakta, ancak zamanla şartlara ve coğrafyaya alıştıkça büyük bir hayretle bu yeni gördükleri şeyleri anlatmaya başlamaktadırlar.

Mektupları izlediğimizde Haçlı Seferleri ile Avrupa'da Doğu hakkındaki bilgilerin yenilendiğini görüyoruz. Havanın durumundan coğrafyaya kadar daha önce söylenenlerin doğru olmadığı görülüp düzeltilmektedir. Örneğin Blois Kontu Stephen karısı Adele'ye 1098'de yazdığı mektupta “Suriye'de güneşin yakıcılığının dayanılmaz olduğu yanlış, Kışın burada da Batı'da olduğu gibi bir hava mevcut.” demektedir (Munro 1902:7). Bununla beraber zamanla Haçlılar coğrafyada yaşamaya başlayınca ekim biçim, ticaret ve adetler ile ilgili de aktarımların da başladığını görmekteyiz.

İlk zamanlarda yazılan mektuplar ile sonraki mektupları birbiri ile karşılaştırdığımızda aradan geçen zamanda Müslümanlar ve bölge ile ilgili daha önceki bilgisizliğin ve yargılayıcı tonun gittiğini, yerine hayret ve özentinin geçtiğini görmemiz mümkündür. Bu mektuplar zamanla Avrupa'nın ele geçirmek üzere gittiği coğrafya tarafından ele geçirildiğini göstermektedir. Müslüman toplumların sadece teknik bilgileri değil, sistemleri, bakışları ve kavrayışları da Avrupa'da etkili olmaya başlamıştır. Avrupalılar için Akdeniz'de denizcilik yeniden başlamış, ticaret ve zanaatlar yeniden dirilmiş, Roma'dan kalma bozulmuş ticaret yolları tamir edilmiş, şehirler doğmaya başlamış, feodalitenin sıkı nizamı gevsemeye başlamış ve dahası papalığın bilgi üzerine koyduğu tekel kalkmaya başlamıştır. Böylece Haçlı Seferleri Avrupa'yı Müslüman toplumlarının birikiminin etkisine açmıştır.

HAÇLI SEFERLERİ'NİN NETİCESİ: DEĞİŞEN AVRUPA DEĞİŞMEYEN ÖTEKİ

Tarihi kuran etkenlerin niyetlenilmemiş sonuçlar olduğu sıklıkla söylenir. Haçlı Seferleri de bunun en öne çıkan örneklerinden birisidir. Zira Haçlı Seferleri görünürde ilan ettiği hedeflerine ulaşamamıştır. Ancak Avrupa'nın oluşumunda önemli etkileri ile belki de daha da mühim sonuçlar doğurmuştur. Öncelikle Avrupa'nın kendisine ve ötekine bakışı değişmiş, içe kapalı bir toplumsal yapının kabukları çatlamıştır. Daha önceki fantastik düşman Müslüman imajını yıkan ve yerine daha gerçekçi bir düşman imgesini yerleştiren bu kapsamlı seferler kültürel ayrımın sınırlarının daha açık bir biçimde tanımlanmasını sağlamıştır. Bunu takiben Peter Bugge'nin (2000:4) dile getirdiği gibi 13-14. yüzyıllar boyunca Avrupa bütüncül bir biçimde Hıristiyanlaşır. Böylece Hristiyanlık bütün Avrupa'yı sistematik

bir biçimde bir araya getirmeye başlar. Ancak buna paralel bir biçimde Avrupa'yı sınırlayan Asya ve Afrika ve Balkanlar'daki tüm topraklar Osmanlılar tarafından ele geçirilir ve ardından Osmanlıların Orta Avrupa'ya ilerlemesi başlar (Stråth 2002:392). Osmanlı tehdidi Avrupa'nın bir kez daha bütünleşmesini tetikler. Ancak bu seferki bütünleşme farklı neticeleri de meydana getirmeye adaydır. Zira Osmanlıların kurduğu baskı öncekinden daha etkilidir. Bu baskı ayrıca Haçlı Seferleri'nin Avrupa siyasi ve toplumsal yapısında meydana getirdiği çatlaklarda filizlenen yenilik arayışlarını da gün yüzüne çıkarmış; Avrupa'da derin etkiler oluşturmuştur.

Bu derin etkiler neticesinde oluşan değişim dalgası 18. yüzyılın şafağında modernitenin doğuşuna yol açar. Eskiden yeniye geçilirken yürünen bu uzun yol boyunca Avrupa'da değişimin sihirli değneği her şeye dokunurken, dokunulmadan kalan bir şey vardı: Avrupa kimliğinin ötekine göre kurulması. Aydınlanmacılar moderniteyi açıklamak ve savunmak için Müslüman toplumların tecrübesine ve bilgisine başvururlar. Burada özenme ile ironi, tutku ile korku bir aradadır. Müslüman toplumların oluşturduğu örneklikler Avrupa'da yeni toplumu anlamlandırma girişimlerinin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Bir kez daha İslam'ın Avrupa'yı kurmakta olduğunu görürüz. Ancak zamanla modernite kendi ayakları üzerinde durdukça bir yüzyıl sonra Şarkiyatçılığın yardımı ile İslam büyük öteki olarak yeniden konumlandırılır. Bu dönemde Haçlı mektupları söylemin inşasında kritik rol oynamıştır. ■

KAYNAKÇA

- Barber, Malcolm, ve Keith Bate. 2013. *Letters from the East: Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries*. Farnham, Surrey: Ashgate.
- Braudel, Fernand. 2001. *Memory and the Mediterranean*. New York: A.A. Knopf.
- Bugge, Peter. 2000. "Asia and the Idea of Europe - Europe and its Others". *Kontur: Tidsskrift for Kulturstudier* 1(2 (Kulturmoder)):3-13.
- Bulut, Yücel. 2002. *Oryantalizmin Eleştirel Kısa Tarihi*. İstanbul: Yöneliş Yay.
- Hoveden, Roger of. 1853. *The Annals of Roger de Hoveden: Comprising the History of England and of Other Countries of Europe from A.D. 732 to A.D. 1201*. London: H.G. Bohn.
- Michaud, Joseph Francois. 2018. *Joseph Francois Michaud - The History of the Crusades - Volume I. Conflict Publishing*.
- Munro, Dana Carleton. 1902. *Letters Of The Crusaders*. New York: Longmans, Green & Co.
- Paris, Matthew. 1852. *Matthew Paris's English History: From the Year 1235 to 1273*. C. 2. London: H.G. Bohn.
- Peters, Edward, ed. 1998. *The First Crusade: "The Chronicle of Fulcher of Chartres" and Other Source Materials*. Second edition. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Pirenne, Henri. 2008. *Mohammed and Charlemagne*. London: Routledge.
- Said, Edward W. 1995. *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*. İstanbul: Metis Yay.
- Stråth, Bo. 2002. "A European Identity: To the Historical Limits of a Concept". *European Journal of Social Theory* 5(4):387-401.
- Sunar, Lütfi. 2012. *Marx ve Weberde Doğu Toplumlari*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sunar, Lütfi. 2019. *Alexis De Tocqueville: Modern Çağın Çelişkileri Karşısında Bir Düşünür*. İstanbul: Ketebe.
- Tyerman, Christopher. 2009. *God's War: A New History of the Crusades*. 50542nd edition. Cambridge, Mass: Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press.
- Wendover, Roger of. 1849. *Roger of Wendover's Flowers of History: Comprising the History of England from the Descent of the Saxons to A.D. 1235. Formerly Ascribed to Matthew Paris*. London: H. G. Bohn.